

Immigració i mercat de treball a Catalunya

GEMMA GARCÍA

Universitat de Barcelona.

ABSTRACT

In recent years the Spanish economy and the Catalan economy in particular have registered a dramatic growth in foreign population. The following essay aims to describe these influxes of immigrants and evaluate the possible economic effects caused by them. The foreign population, largely, occupies job posts that otherwise would be difficult to fill from within the indigenous population. The immigrants, therefore, do not compete with the Spanish population and as such the fear of possible negative effects on the job market could be considered to be unfounded. However, in order to maximize positive effects and avoid negative ones, adequate immigration regulation is essential. This is, in fact, the great challenge that the Spanish economy must confront. It is a challenge that Spain cannot tackle alone, but rather one requiring coordinated policy within the European Union.

1. INTRODUCCIÓ

El fenomen de la immigració, tot i no ser nou, ha experimentat grans canvis aquests darrers anys. De fet, Espanya —com altres països del sud d'Europa— ha passat de ser un país d'emigració a ser el lloc de destinació de fluxos creixents de població estrangera. Aquest canvi, i l'extraordinària magnitud que aquest fenomen ha assolit aquests últims anys, fa que sigui especialment interessant l'anàlisi de les causes de la immigració, les característiques d'aquesta població estrangera i dels possibles efectes socials i econòmics que, a curt, mig i llarg termini, pot generar la immigració.

Així mateix, aquesta nova realitat ha fet augmentar l'interès per avançar en la definició d'una política d'immigració comuna en el marc de la Unió Europea. Tot i així, els avenços que fins ara s'han produït en aquest àmbit són escassos, entre d'altres motius per les notables diferències existents en la situació dels diversos països. La regulació de la immigració continua sent objecte de la política nacional de cada Estat membre, tot i que es reconeix la necessitat d'establir una coordinació entre ells. L'entrada en funcionament de la Unió Europea ampliada ha fet revifar aquesta preocupació i necessitat, atès que totes les persones procedents d'aquests països deixen de ser tractades com a immigrants extracomunitaris i, per tant, passen a acollir-se a un règim diferent, basat en la lliure circulació de persones i que n'exclou el requisit de permís de residència i treball. La coordinació entre les regulacions dels diversos Estats, l'agilització dels processos per regularitzar la situació dels estrangers i la definició d'una política d'immigració coherent amb la nova realitat passen a ser aspectes prioritaris per frenar l'augment de la immigració irregular i els problemes econòmics i socials que aquesta implica.

Deixant de banda els aspectes socials i culturals, l'article se centra en la descripció de la nova situació de la immigració a Catalunya i en l'anàlisi dels possibles efectes econòmics d'aquesta i, més concretament, en les possibles repercussions per al mercat de treball.

1. En el Consell Europeu de Tampere de 1999 es van establir els elements bàsics de la política comuna d'asil i migració a la UE, tot i que els resultats únicament s'han reflectit en un marc regulador comú del procés d'asil i en l'objectiu de gestió i control dels fluxos, és a dir, el control de fronteres.

2. A Catalunya, per exemple, el 75% dels residents estrangers corresponen al règim general.

3. La primera manifestació de la legislació d'estrangeria a Espanya data de la 1985, amb la Llei Orgànica 7/1985.

4. Per a un major detall sobre la regulació de l'entrada d'estrangers, vegeu, entre d'altres, Pérez-Díaz, V. *et al.* (2001); Massó, M. F. (2003) i CES (2004).

5. Regulat a la Llei Orgànica 14/2003 de 20 de novembre.

2. LA REGULACIÓ DE LA IMMIGRACIÓ A ESPANYA: UNA BREU NOTA

Com s'ha indicat a la introducció, no existeix una política comunitària en matèria d'immigració, sinó que la regulació de l'entrada de persones procedents de tercers països resta en mans de cadascun dels Estats membres.¹ Deixant de banda les situacions d'asil, reagrupament familiar o la immigració per motiu d'estudis, el que sí que és comú entre els països de la UE és que la residència està condicionada al fet d'ocupar un lloc de treball.

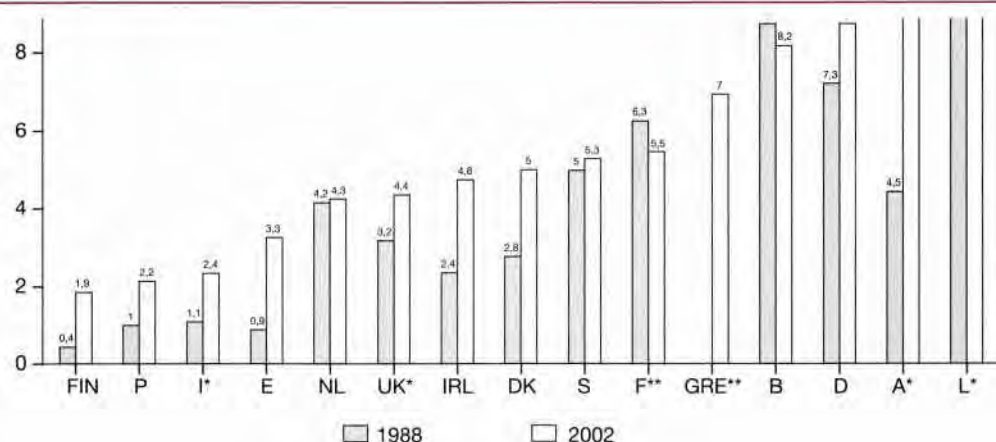
La legislació sobre immigració a Espanya contempla una primera situació que s'aplica als ciutadans procedents de l'espai econòmic europeu, als seus familiars i als familiars de ciutadans espanyols. Es tracta de l'anomenat règim comunitari, i respon al criteri de lliure circulació de persones en l'àmbit de la UE i, així, no està subjecte al requisit d'aconseguir el permís de treball i residència. La resta de persones s'enfronten a la necessitat d'obtenir el permís de treball i residència.²

La regulació de l'entrada de població procedent de l'estranger a Espanya s'ha basat més en l'aprovació d'una llei d'estrangeria i en les seves contínues modificacions³ que no pas en la definició d'una política d'immigració coherent amb els canvis que s'han produït aquests darrers anys.⁴ L'accés al treball dels estrangers es fonamenta en dos principis bàsics: la situació nacional de l'ocupació i l'inici dels tràmits en el país d'origen. Sota aquests principis, en l'actualitat es poden distingir tres vies per accedir al permís de treball i residència des de països tercers:

- L'obtenció del permís de treball sota el règim general. El principi bàsic és la necessitat d'obtenir, a més del permís de residència, l'autorització per treballar, autorització que haurà de tramitar qui ofereix el lloc de treball.
- L'acolliment al sistema de contingent. Anualment es fixa el nombre i característiques de les ofertes de treball a estrangers no residents a partir de les necessitats de mà d'obra que no són cobertes per nacionals. Durant els primers anys de funcionament, el contingent va ser una via per normalitzar situacions d'irregularitat preexistents. A partir de 2002 el contingent es basa en ofertes de treball concretes i en la firma d'un contracte al país d'origen.
- la contractació de treballadors temporals en origen, que, tot i tractar-se d'un procediment específic, s'inclou en les xifres del contingent anual.

Les deficiències en aquesta regulació, la manca d'agilitat en els tràmits, la no plena adequació del càlcul del contingent anual o la manca d'acords bilaterals més generalitzats que facilitin la contractació en origen, entre d'altres, són factors que donen lloc a dificultats per aconseguir una situació regular i, per tant, al creixement del nombre de persones que es troben en situació irregular. La constatació d'aquest fet ha obligat a dotar mesures de regularització extraordinària per resoldre la situació de persones que fa temps que estan residint a Espanya en situació irregular. Ara bé, si no s'estableix una política d'immigració adequada, el nombre d'irregulars es mantindrà a l'alça i obligarà a aplicar successivament mesures de regularització com la de l'any 2000. Els avenços en aquesta línia són encara pocs, tot i que cal destacar, de manera positiva, la nova figura legal del visat per a la cerca de feina.⁵ Tot i la validesa dels principis de situació nacional de l'ocupació i contractació en origen, cal tenir present que en molts casos l'estimació de les necessitats de mà d'obra que no són cobertes per candidats nacionals no sempre es fa de manera adequada. D'altra banda, el període que transcorre des de l'expiració d'un permís i la seva renovació (que requereix un contracte laboral vigent) provoca situacions d'irregularitat, especialment en treballs de durada determinada o temporals. Així mateix, cal tenir present que la normativa vigent està pensada per regular l'entrada de nous immigrants al mercat de treball, però no facilita l'accés a una situació de legalitat d'aquells que ja es troben en territori espanyol en situació irregular, i que podrien, en un termini curt, incorporar-se al mercat laboral.

GRAFIC 1
RESIDENTS ESTRANGERS, 1988 I 2002 (% SOBRE POBLACIÓ TOTAL)

Font: OCDE i Eurostat, * 2001; ** 1999

3. LA IMMIGRACIÓ A CATALUNYA I A EUROPA

Els països de la Unió Europea s'han enfrontat en la darrera dècada a un notable increment de la presència de població estrangera. Europa —i especialment alguns països— ha estat una zona d'immigració, però la magnitud que el fenomen ha assolit els darrers anys és nou. La dècada dels noranta es va caracteritzar per una notable intensitat dels fluxos migratoris d'entrada a la UE, que van assolir saldos nets propers al 4% de la població. Això ha fet possible un pes creixent de la població d'origen estranger que resideix a la UE, fet que s'ha vist impulsat pel reduït —i fins i tot negatiu— creixement natural de la població nacional. La situació dels països de la UE, no obstant, és diversa.⁶ Luxemburg, Àustria, Alemanya o Bèlgica són els països que tenen una proporció de residents estrangers més alta, mentre que Finlàndia, Portugal, Itàlia o Espanya tenen una presència de població estrangera molt menor (gràfic 1).

Els primers anys del segle XXI han suposat un renovat impuls a l'entrada d'immigrants a la UE. Espanya no ha estat aliena a aquest fenomen. És més, la contribució d'Espanya al saldo migratori net global de la UE no ha fet res més que augmentar de manera espectacular aquests darrers anys. Així, mentre a la dècada dels seixanta les sortides de població superaven àmpliament les entrades,⁷ Espanya ha passat a ser l'any 2003 la principal contribuïdora al saldo migratori net de la UE (gràfic 2). De fet, en aquestes dècades, els principals països receptors d'immigració han anat perdent pes relatiu, mentre que aquells que, tradicionalment, eren països d'emigració s'han convertit en receptors nets d'un volum creixent de població d'origen estranger. Concretament, Espanya, segons dades d'Eurostat, ha rebut l'any 2003 una entrada neta de 590.000 persones de l'estranger,⁸ el 36% del saldo net global de la UE. L'augment en els fluxos d'immigració ha fet que la participació de la població estrangera en el total hagi mostrat una continuada tendència creixent, tot i que encara resta allunyada dels resultats d'alguns països de la UE.

Les xifres de la immigració

El primer problema al qual s'enfronta qualsevol anàlisi del fenomen de la immigració és la dificultat per comptabilitzar de manera acurada el volum de població estrangera, atès que una part significativa d'aquesta es troba en situació irregular. En aquest sentit, les darreres xifres del padró d'habitants a 1 de gener de 2003 xifren en 2.664.168 el nombre d'estrangers empadronats a Espanya, la qual cosa significa un 6,2% de la població total. El nombre d'estrangers amb per-

6. A OCDE, (2003) pot trobar-se una anàlisi de les tendències recents de la immigració a les economies avançades

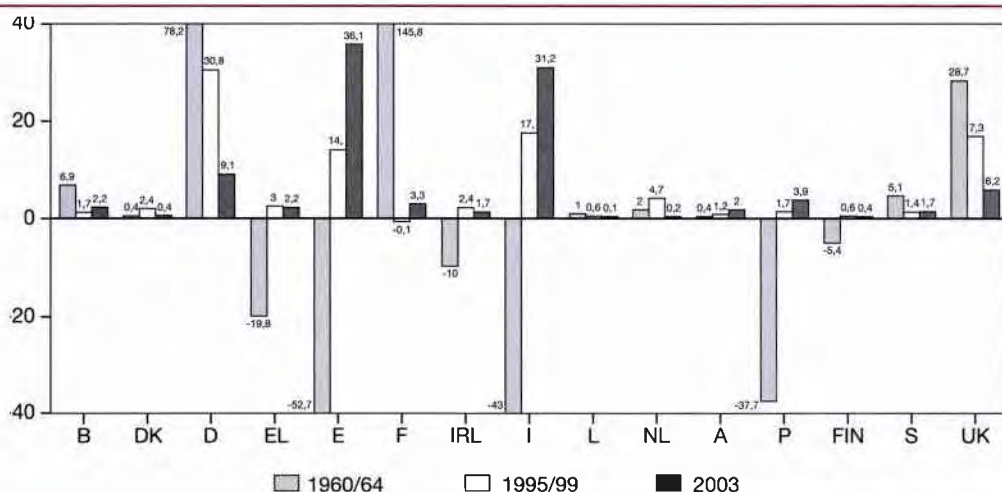
7. Amb el consegüent saldo migratori net negatiu; situació compartida, tot i que de manera menys accentuada, per Itàlia, Portugal, Grècia i Finlàndia

8. Equivalent al 14% de la població.

9. Cal tenir present, però, que el nombre d'estrangers empadronats no és necessàriament el real. Vegeu Arango, J. (2003).

10. En els anys setanta el nombre d'immigrants irregulars a Espanya se situava al voltant del 20%, mentre que a l'actualitat s'apropa al 40%. Vegeu Izquierdo, A., i López de Lera, D. (2003) per a una descripció dels canvis que han tingut lloc aquests anys.

GRÀFIC 2
CONTRIBUCIÓ AL SALDO MIGRATORI NET DE LA UE-15

Font: Eurostat.

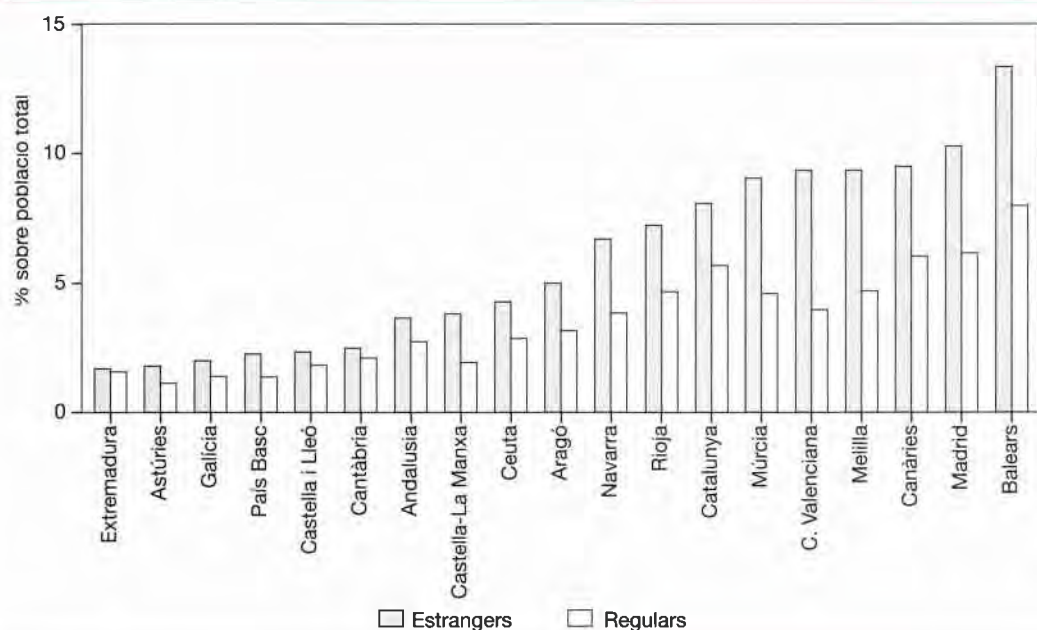
més de residència, però, és en la mateixa data, i segons la informació del Ministeri de l'Interior, de només 1.647.011 (el 3,9% de la població total). Aquestes xifres donen una primera visió del problema: l'any 2003 es comptabilitzen a Espanya gairebé 1.000.000 d'estrangers irregulars.⁹ Si bé és cert que l'existència d'immigrants en situació irregular no és un fenomen nou, sí que ho és la magnitud que ha assolit aquests darrers anys,¹⁰ especialment en la darrera dècada. Així doncs, no solament ha crescut notablement la població estrangera, sinó que una creixent proporció d'aquesta es troba en situació irregular. La normativa establerta per accedir a la regularització i, no menys important, els requisits per a la renovació de permisos de residència són, evidentment, factors que han contribuït a l'ampliació del nombre d'irregulars.

Catalunya es troba en una situació semblant. L'any 2003 hi ha empadronats a Catalunya 543.008 estrangers (el 8,1% de la població total), dels quals 383.938 disposen de permís de residència (5,7% de la població). D'altra banda, Madrid i Catalunya són les comunitats autònomes que absorbeixen un major nombre d'estrangers empadronats, tot i que en proporció respecte de la població total és Balears qui encapçala la llista (gràfic 3).

Com s'observa en el gràfic, la incidència de la immigració irregular, a més, difereix sensiblement entre les regions. La proporció que suposen els estrangers irregulars respecte dels que estan empadronats oscil·la del 56,5% de la Comunitat Valenciana al 4,3% d'Extremadura. Catalunya es troba en una posició intermèdia, amb un 29,3% d'estrangers en situació irregular. S'observa, a més, una relació directa entre la proporció d'estrangers respecte a la població total i la presència d'irregulars.

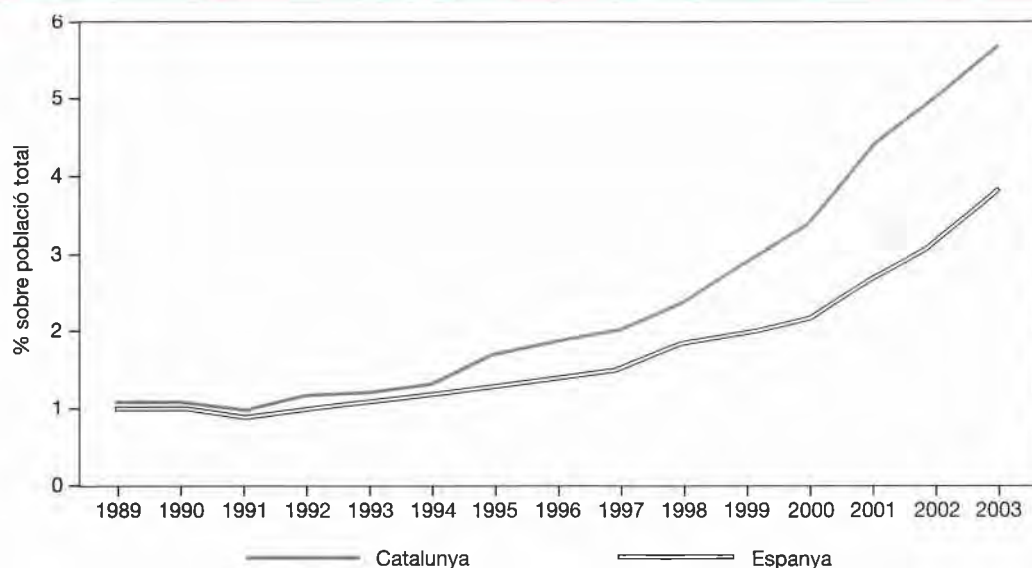
Més enllà de l'estoc actual —regular o no— d'estrangers residents, un dels trets més destacables és el notable creixement que aquest col·lectiu ha mostrat els darrers anys. El nombre d'estrangers a Espanya, segons les xifres del Ministeri de l'Interior, ha crescut a una taxa anual acumulativa del 17,3% entre 1996 i 2003, mentre que a Catalunya l'increment ha assolit el 18,9%. De fet, mentre que a començament de la dècada dels noranta el nombre d'estrangers en situació legal a Catalunya era al voltant de l'1% de la població, el seu pes s'ha multiplicat per gairebé sis des d'aleshores (gràfic 4). D'altra banda, cal destacar que en aquest mateix període el creixement ha estat més intens en el col·lectiu d'irregulars que en la població legalment establerta.

GRÀFIC 3
POBLACIÓ ESTRANGERA DE LES CCAA, 2003

Font: INE i Ministeri de l'Interior

GRÀFIC 4
POBLACIÓ ESTRANGERA AMB PERMIS DE RESIDENCIA

Font: INE

Tot i que els diversos processos de regularització (en els anys 1986, 1991, 1996, 2000 i 2001) han tingut un efecte d'aflorament de població que ja residia a Espanya, és també cert que aquests darrers anys ha augmentat notablement la immigració procedent de l'estranger, tal i com es constata a través de les xifres de l'estadística de variacions residencials. L'any 2003 les entrades d'estrangers a Catalunya han assolit les 55.576 persones, mentre que el 1998, per exemple, aquesta xifra era només de 12.662 efectius.

11. L'any 1996 els estrangers de 20 a 39 anys eren el 47,6% del total i els estrangers residents de més de 60 anys suposaven el 8,5%.

12. Doblant la seva participació relativa entre 1996 i 2003.

13. Tot i que aquestes dades fan referència a les declaracions dels propis individus i tampoc no es té en compte el contingut de coneixements de cadascun dels estadis formatius en els diversos països d'origen.

Els possibles efectes demogràfics i econòmics d'aquest procés dependran, en gran mesura, de les característiques i les condicions en què es troba la població estrangera. Per aquest motiu, és especialment rellevant conèixer els trets fonamentals que caracteritzen als estrangers que resideixen a Catalunya.

Des de mitjan dels noranta fins a l'actualitat s'han produït canvis significatius en la població estrangera resident que van més enllà del notable increment en nombre:

- tot i que l'estructura dels residents estrangers segons sexe és molt equilibrada, els darrers anys ha augmentat el pes dels homes en el total. Així, el 2003 els homes suposen el 55,6% dels estrangers residents a Catalunya. La presència d'homes és substancialment diferent segons l'origen geogràfic. Mentre que en el cas dels estrangers amb nacionalitat africana o asiàtica els homes són més del 65%, en el cas del procedents del continent americà hi ha un predomini de dones (el 55% són dones).

- la població estrangera és relativament jove. El 2003 el 56% de la població estrangera té entre 20 i 39 anys i només l'1,4% té més de 60 anys. A més, aquests anys es detecta una disminució de l'edat mitjana dels estrangers.¹¹ Deixant de banda els estrangers procedents de la UE (en què el percentatge de població de més de 60 anys és del 15%), la proporció de joves és encara més elevada.

- hi ha una forta concentració geogràfica pel que fa a la nacionalitat d'origen de la població estrangera. L'any 2003 les persones procedents d'Amèrica del Sud suposen el 32,7% del total i els originaris del continent africà representen el 30,4%. Els estrangers procedents de la Unió Europea són només el 14% del total. Els darrers anys hi ha hagut canvis significatius en la procedència de la població estrangera. La població originària dels països de la UE ha perdut pes, mentre que ha crescut de manera espectacular¹² la procedent d'Amèrica del Sud. També ha crescut el pes relatiu dels estrangers procedents de la resta d'Europa i s'ha reduït lleugerament la participació relativa dels originaris del continent africà.

- el nivell d'estudis de la població estrangera és semblant o fins i tot superior al de la població autòctona.¹³ El 17,2% dels residents estrangers tenen estudis de tercer grau i un 47,5% ha assolit estudis de segon grau. Un 17% del total correspon a persones analfabetes o sense estudis. La situació, evidentment, difereix sensiblement segons quina sigui la nacionalitat de procedència. Mentre que el nivell formatiu dels espanyols i dels estrangers procedents d'Europa i Amèrica és semblant, les diferències s'accentuen quan es tracta de persones d'origen africà o asiàtic, on la presència d'analfabets i sense estudis és molt superior.

- la forta entrada d'immigrants dels darrers anys i els canvis significatius quant a procedència geogràfica fan que hi hagi una elevada participació de persones que fa poc que han arribat al país. Simultàniament, però, també és elevat el percentatge d'estrangers que porten 5 o més anys residint a Catalunya, tret que apunta cap a una permanència a mig i llarg termini.

- la disminució de la presència relativa d'estrangers d'origen comunitari ha anat associada a un augment de la immigració acollida al règim general, és a dir, a aquell que necessita el permís de treball. El 75% dels estrangers estan acollits a aquest règim.

- d'altra banda, i pel que fa a la seva relació amb l'activitat econòmica, segons el cens de població de 2001, la taxa d'activitat de la població estrangera resident a Catalunya és del 71,1% (82,3% en el cas dels homes). La ràtio de participació laboral és encara més alta si exceptuem els estrangers procedents de la UE i d'Amèrica del Nord. Així mateix, el 52,5% dels estrangers residents a Catalunya estan ocupats, el 10,7% són estudiants i un 10,5% es troben en situació d'atur, la resta formen part dels inactius. La taxa d'atur entre els estrangers és del 16,6% (18,4% en el cas de les dones). Com en el cas de la població de nacionalitat espanyola, el problema de l'atur és especialment greu en la població més jove, amb taxes de desocupació que superen el 30%. Els estrangers residents, doncs, es caracteritzen per una major participació laboral i per una major incidència del problema de l'atur en relació amb la població amb nacionalitat espanyola.

- tot i la probable infravaloració de les xifres d'afiliació a la Seguretat Social, l'any 2003, el nombre d'estrangers afiliats a Catalunya ha arribat a 200.018, amb un espectacular creixement del 30,5% anual acumulatiu des de l'any 2000. Pel que fa als règims d'afiliació, entre els estrangers hi ha una major presència relativa del règim especial agrari i del de treballadors de la llar, mentre que els afiliats al règim general tenen una menor participació que entre la població de nacionalitat espanyola. Això, lògicament, està en correspondència amb la distribució sectorial dels ocupats de nacionalitat estrangera. Es detecta un clar predomini d'ocupats en el sector serveis (més del 50%), seguit del sector primari i de la construcció.

- les ocupacions en les quals treballa la població estrangera són, de manera predominant, llocs de treballs que no requereixen qualificació o especialització.¹⁴ Les pròpies característiques del mercat de treball, la normativa vigent, elements socioculturals (com l'idioma) i, també, el desconeixement per part dels immigrants dels mecanismes de funcionament del mercat de treball contribueixen a aquest fet. El resultat, però, atenent que el nivell d'estudis mitjà de la població estrangera¹⁵ és semblant al de la població de nacionalitat espanyola, és que el grau de sobreeducació entre els estrangers és més elevat, és a dir, una major proporció de persones estan desenvolupant tasques que exigeixen una qualificació inferior al nivell d'estudis de què disposen.

Dos elements destaquen de la descripció anterior. D'una banda, la població estrangera resident a Catalunya té unes característiques prou diferents de la població d'origen autòcton. I de l'altra, aquests darrers anys s'han produït canvis substancials en la composició de la població estrangera. Tots dos factors, sens dubte, tenen una importància rellevant a l'hora de valorar els possibles efectes econòmics, i específicament en el mercat de treball, de la immigració.

4. EFECTES ECONÒMICS DE LA IMMIGRACIÓ

Els fluxos d'immigració es produeixen per la confluència de diversos factors.¹⁶ La literatura teòrica i empírica planteja que els factors determinants de la immigració cal trobar-los en l'existència de factors d'expulsió (*push factors*) que provoquen que una persona es plantegi emigrar del lloc on viu i, d'altra banda, factors d'atracció (*pull factors*) que explicarien la tria del lloc de destinació. Darrera d'aquest esquema es troba, evidentment, l'existència d'importants desigualtats en la distribució de la renda i la riquesa en el territori i la recerca per part dels individus d'una millora en el nivell i qualitat de vida. Ara bé, tant en l'un com en l'altre bloc hi ha consideracions de caire econòmic, social, cultural, polític, etc.

Entre els factors d'expulsió, evidentment, cal destacar la rellevància que té la relació entre la renda del país d'origen i el d'acollida. De fet, un dels factors fonamentals que determinen l'emigració és la millora del nivell de renda i de la qualitat de vida. El Producte Interior Brut per càpita mitjà dels països d'origen dels estrangers residents a Catalunya és, aproximadament, el 50% del de Catalunya.¹⁷

Per la banda dels factors d'atracció, cal destacar el paper fonamental que juga la demanda de mà d'obra en els mercats de treballs de destinació. Tot i així, no sempre els fluxos d'immigració responen a aquestes necessitats del mercat de destinació. Cal no oblidar, per exemple, els processos de reagrupament familiar o l'atracció que genera l'expectativa d'una millora de les oportunitats, tot i no estar concretades en un lloc de treball específic. En el cas d'Espanya, de fet, aquests darrers factors semblen tenir una rellevància especial. En aquests casos poden sorgir problemes d'inserció i desajustaments que podrien provocar, si no s'estableix una regulació adequada, ineficiències en els mercats o un tracte discriminatori vers els immigrants.

Més enllà de l'anàlisi del procés d'integració social dels estrangers, l'objecte d'aquestes pàgines és plantejar quines poden ser les repercussions econòmiques de la immigració i, més específicament, els possibles efectes en el mercat de treball.¹⁸

14. Gairebé el 30% dels estrangers ocupen llocs de treball no qualificats.

15. Tot i les diferències que es produeixen entre nacionalitats.

16. Una anàlisi detallada dels determinants i de les conseqüències econòmiques de la immigració pot trobar-se a Borjas, G. (1995); Coppel, J.; Dumont, J.C. i Visco, L. (2000); Visco, L. (2000) i OCDE (2001), entre d'altres.

17. Vegeu García, G. (2001).

18. En el cas d'Espanya, diversos estudis han valorat els efectes econòmics de la immigració des de diversos punts de vista. En aquest sentit, pot consultar-se, entre d'altres, Dolado, J.; Jimeno, J.F. i Duce, R. (1997); Carrasco, C. (1999); Solé, C. (2001) o Izquierdo, A. (dir) (2003).

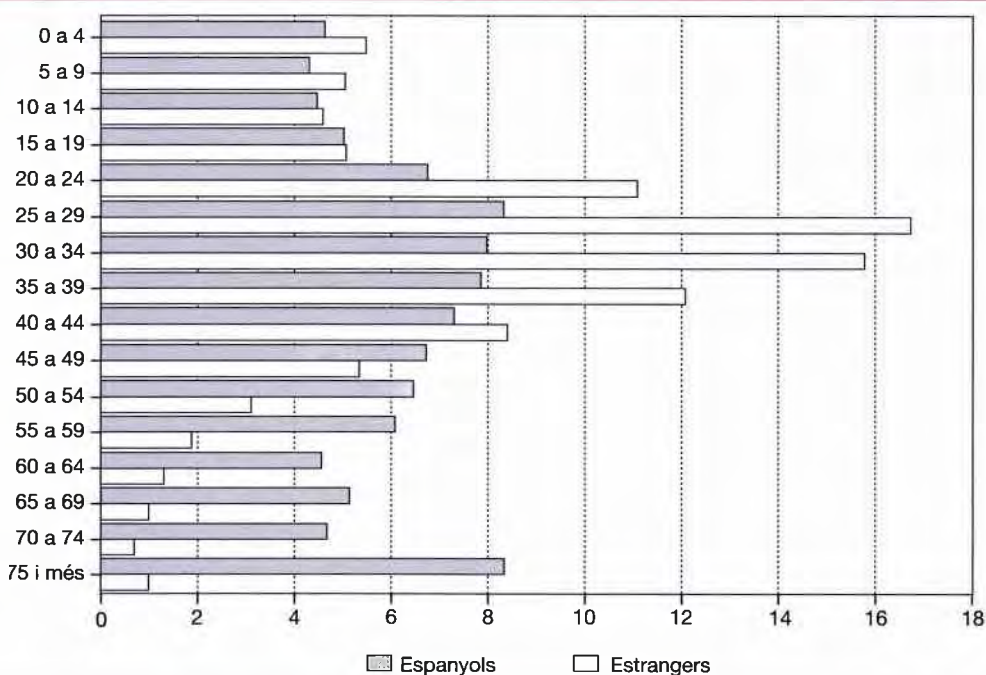
Demografia

Des de l'inici de la dècada dels noranta el creixement demogràfic a Catalunya s'ha alen- tit. De fet, el creixement anual acumulatiu al llarg del període 1991-2003 s'ha xifrat en un 0,8%. En canvi, en el mateix període, el nombre d'estrangers residents a Catalunya ha crescut un 16,5% anual acumulatiu. Queda clar, doncs, que la població estrangera ha tingut un paper fo- namental en els augments de població d'aquests darrers anys. La tendència a la baixa en les ta- xes de natalitat¹⁹ —i, així, en el creixement natural o vegetatiu de la població— ha coincidit amb el canvi de signe dels fluxos migratoris, tret que s'ha traduït en la creixent participació de la im- migració en el creixement de la població.

Aquest és un primer efecte rellevant que es deriva del creixement de la immigració, però no l'únic. Més enllà d'aquest, el debat sobre demografia i immigració se centra en si l'aug- ment en les entrades de població procedent de l'estranger pot aturar i, fins i tot, invertir la tendència a l'envelliment demogràfic de bona part de les economies avançades. Aquesta hipò- tesi es fonamenta en dos fets. D'una banda, la població estrangera resident es concentra en la franja central d'edats i, en canvi, té un pes reduït la població d'edat més avançada. La piràmide d'edats de la població estrangera respecte de la que té nacionalitat espanyola és clarament dife- rent (gràfic 5).

GRÀFIC 5

ESTRUCTURA D'EDATS DE LA POBLACIÓ SEGONS NACIONALITAT, 2003 (EN % SOBRE EL TOTAL)

Font: INE.

De l'altra, i tal vegada més rellevant, aquesta població d'origen estranger enregistra unes taxes de natalitat més altes que la població autòctona. L'entrada d'immigrants podria així com- pensar les baixes taxes de natalitat que registren els països avançats. És el que s'ha denominat immigració de substitució.

Ara bé, entre 1996 i 2003 la piràmide d'edats de la població total resident a Catalunya no ha sofert grans canvis i, de fet, l'edat mitjana de la població a Catalunya ha continuat augmen- tant lleugerament. A curt termini, l'efecte sembla, doncs, escàs. No obstant això, és cert que la

taxa de fecunditat a Catalunya ha mostrat una sensible recuperació des de mitjan la dècada dels noranta. Cal pensar, però, que la progressiva integració dels immigrants en la societat espanyola donarà lloc a una aproximació en les pautes socioculturals d'aquest col·lectiu a les de la població de nacionalitat espanyola. No sembla, doncs, que la immigració pugui ser la solució a l'envelliment demogràfic que enregistren els països avançats o, dit altrament, hauria d'haver-hi un creixement molt espectacular de l'entrada d'estrangers per tal que l'estructura d'edats es modifiqués de manera significativa.

Capital humà

Com s'ha vist anteriorment, el nivell formatiu mitjà dels immigrants és semblant, i fins i tot superior, al de la població de nacionalitat espanyola. L'anàlisi dels possibles efectes que pot tenir la creixent entrada de població estrangera en aquesta vessant pot fer-se des de diverses òptiques. D'una banda, els costos que implica la formació assolida pels immigrants que arriben a Catalunya recauen en el país d'origen d'aquests, mentre que els possibles guanys derivats de la formació de la població es traslladen al país de destinació o acollida. De tota manera, cal considerar que aquests possibles guanys estan associats a la major productivitat derivada del fet de disposar de més formació. L'evidència, però, indica que la població immigrada treballa, generalment, en feines poc qualificades i en els sectors menys productius, de manera que, majoritàriament, no es produeixen els guanys de productivitat.

D'altra banda, les possibles diferències en el nivell formatiu de la població autòctona i l'estrangera pot alterar la mesura del capital humà del país de destinació. Ara bé, en el cas d'Espanya i de Catalunya les diferències de nivell formatiu entre ambdós col·lectius són escasses i, per tant, no sembla que aquest efecte es produeixi. Una altra consideració, però, és el tipus de feina que duen a terme els immigrants i la seva adequació o no al seu nivell formatiu. Com s'ha dit, el grau de desajustament de qualificacions entre la població immigrada és significativament més elevat que en el cas de la població autòctona.

Ocupació i atur

L'augment de la immigració implica, lògicament, un increment en l'oferta de mà d'obra, més encara si, com s'ha vist, les taxes d'activitat de la població estrangera són més elevades que les de la població autòctona. Arran d'aquest fet, s'ha apuntat que els augments en la immigració poden tenir com a conseqüència una disminució dels salaris i/o un increment de l'atur a l'economia. El grau de rigidesa o flexibilitat dels salaris davant de l'augment en l'oferta de mà d'obra determinarà que predomini un o altre efecte. Aquest possible efecte desfavorable desapareixeria, en tot cas, a llarg termini quan la demanda de mà d'obra s'ajustés a les necessitats d'una població més gran. Cal considerar que la població immigrada fa créixer la demanda de béns i serveis i, així, augmenta la producció i l'ocupació. Així mateix, la immigració pot impulsar la creació de llocs de treball en sectors o activitats que difícilment serien coberts amb la població autòctona. L'evidència empírica disponible²⁰ indica que els possibles efectes adversos, en tot cas, serien reduïts i només es produirien en el molt curt termini.

Tot i que el mercat de treball espanyol i català s'ha caracteritzat per tenir un grau de rigidesa superior al d'altres països de l'entorn, diversos elements poden actuar per contrarestar els possibles efectes adversos de la immigració. En primer lloc, els immigrants mostren una major mobilitat tant geogràfica com ocupacional, i contribueixen a reduir els desajustaments existents. En segon lloc, i atès el tipus de treballs que realitzen, poden contribuir a augmentar la productivitat dels treballadors més qualificats. I, per últim, les empreses poden incrementar la creació de llocs de treball no qualificats davant de l'augment de la mà d'obra disponible.

Malgrat les dificultats de dur a terme una anàlisi empírica per valorar els efectes de la immigració en el mercat de treball, a continuació es presenten alguns elements que semblen confirmar que els possibles efectes adversos, en cas d'existir, són reduïts. En primer lloc, si els efectes negatius tinguessin lloc podria esperar-se una relació directa entre proporció d'estrangers en

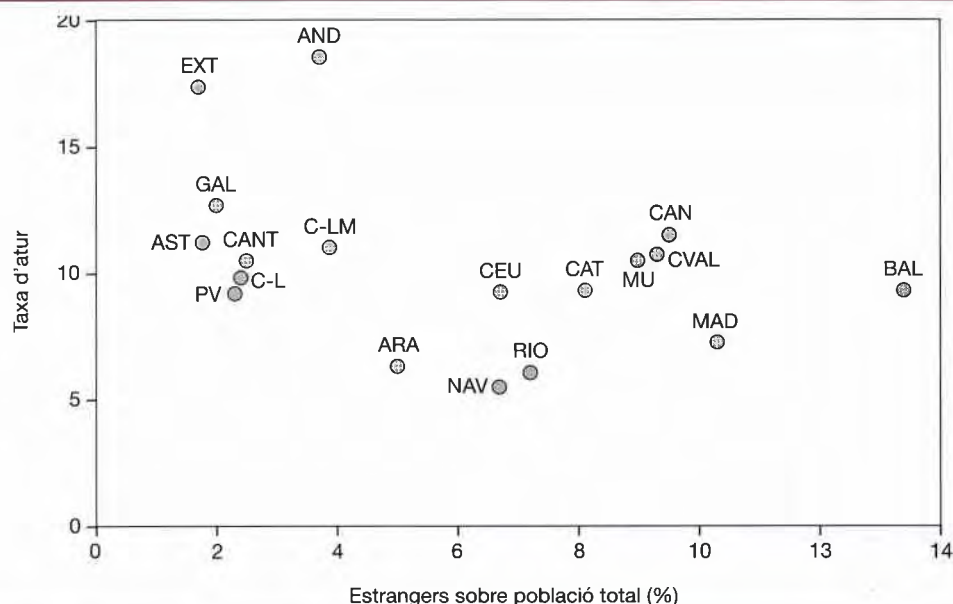
20. Referida fonamentalment a Estats Units i, en menor mesura, a Europa.

21. Tampoc no existeix correspondència entre els majors augments de la immigració i les variacions de l'atur.

22. El treball domèstic o l'agricultura, per exemple.

la població i taxa d'atur. El gràfic 6 mostra la situació de les comunitats espanyoles l'any 2003 pel que fa a aquestes variables. Com s'observa, no es desprèn cap relació clara entre ambdues i, així, no sembla que hi hagi correspondència entre presència de població estrangera i atur.²¹ Una situació semblant s'obté quan l'àmbit de referència són els països de la UE.

GRÀFIC 6
IMMIGRACIÓ I TAXES D'ATUR A LES CCAA, 2003

Font: INF.

Aquests resultats agregats poden amagar, però, resultats diferents entre les diverses tipologies d'ocupacions. Les estadístiques disponibles apunten cap a una forta concentració de la població estrangera en ocupacions de baixa qualificació. L'any 2000, el 22,4% dels estrangers residents a Catalunya amb permís de treball corresponien a treballadors de la llar i de neteja, el 7,7% eren peons del sector primari i un 21,3% addicional corresponia a d'altres treballadors no qualificats. Només un 4,6% ocupaven llocs de directius, tècnics i professionals i administratius. L'augment de l'oferta de mà d'obra en ocupacions no qualificades podria conduir a la baixa els salaris d'aquestes ocupacions o, segons la rigidesa d'aquests, provocar un increment de l'atur en aquest segment. Aquest resultat, però, depèn que efectivament la població estrangera competeixi amb l'autòctona per aquestes ocupacions. La disminució de l'atur dels darrers anys, l'augment de la formació de la població de nacionalitat espanyola, l'escassa mobilitat geogràfica de la població autòctona i la major capacitat de negociació dels nacionals amb la població d'origen estranger poden ser factors que donin lloc a dificultats per cobrir llocs de treball en aquelles ocupacions de menors requisits formatius i, també, de menors salaris.²² Segons això, la població estrangera estaria ocupant llocs de treball que, d'altra manera, serien difícils de cobrir i, per tant, no competirien efectivament amb la població de nacionalitat espanyola. És més, en aquest mateix sentit, la presència d'immigració podria afavorir la creació d'ocupació en aquests segments i, simultàniament, alliberar mà d'obra per a ocupacions amb majors nivells de productivitat, que afavoririen també el creixement econòmic. La distribució del contingent d'immigració per sectors d'activitat sembla confirmar l'existència d'ocupacions amb dificultats per ser cobertes. Gairebé el 70% del contingent concedit a Catalunya correspon al sector de servei domèstic i un 13% addicional al sector d'agricultura i ramaderia. Així mateix, el percentatge d'ofertes de tre-

ball en ocupacions sense qualificació no cobertes també és molt elevat. Ambdós arguments semblen apuntar cap a la hipòtesi que els immigrants no competeixen realment amb la població autòctona per les ocupacions de baixa qualificació i, per tant, els efectes nocius en el mercat de treball, en cas de produir-se, serien escassos i a molt curt termini.

Diversos estudis²³ han apuntat les necessitats creixents de mà d'obra estrangera a què s'enfronta l'economia catalana i espanyola per cobrir els llocs de treball que no són coberts per la població autòctona. Les estadístiques dels darrers anys ja apunten cap a aquesta tendència. El nombre d'estrangers afiliats a la Seguretat Social ha passat de 73.214 el desembre de 1999 a 242.343 el mes de juny de 2004. És cert, però, que el notable ritme de creixement pot fer difícil la seva absorció sense provocar desajustaments a curt termini, més en el cas de mercats de treballs, com el de Catalunya o el conjunt d'Espanya, que es caracteritzen per un grau de rigidesa relativament elevat.

Sector públic

Per últim, el possible efecte que la immigració pugui tenir en els comptes del sector públic és un dels aspectes que més atenció ha rebut, tot i les dificultats intrínseques a la seva valoració.²⁴ En darrera instància, es tracta de veure si la despesa pública que implica atendre les necessitats de la població estrangera és o no compensada per la càrrega tributària que recau sobre aquest col·lectiu, és a dir, avaluar si la població immigrant és beneficiària o contribuïdora neta dels comptes del sector públic.

Tot i les limitacions metodològiques d'aquest tipus d'anàlisi poden apuntar-se alguns trets rellevants. La font principal d'ingressos que el sector públic obté de la població estrangera resident són les cotitzacions a la Seguretat Social satisfetes pels afiliats i, a gran distància, els pagaments en concepte d'Impost sobre la Renda de les Persones Físiques. Pel que fa a les despeses en què incorre el sector públic, els principals conceptes són en sanitat i ensenyament públic. Prenent en consideració que una de les característiques del col·lectiu d'estrangers resident és la concentració en les franges centrals d'edat, poden formular-se les hipòtesis següents:

- els estrangers residents són majoritàriament actius i, així, cotitzants potencials.
- el dret a rebre pensions un cop finalitzada la vida laboral activa, en tot cas, es produirà a llarg termini.
- la relació entre actius-cotitzants i passius-pensionistes és clarament positiva.
- atesa la tendència creixent en l'entrada d'immigrants i la previsible continuïtat d'aquest fenomen els propers anys, no sembla que en aquest col·lectiu pugui produir-se una situació de dèficit.
- el fet de caracteritzar-se per una edat mitjana menor que la població amb nacionalitat espanyola els fa, potencialment, menys receptors de despeses sanitàries. El contrari es pot apuntar respecte de les despeses en ensenyament.

Globalment considerats, els diversos estudis realitzats per a diversos àmbits territorials²⁵ semblen indicar que la contribució que els immigrants fan als ingressos del sector públic supera les despeses que en reben. Tot i així, l'efecte que aquest superàvit pugui tenir en els pressupostos globals és molt petit.

5. CONCLUSIONS

Els últims anys han significat per a l'economia espanyola, i per a la catalana en particular, un gran canvi pel que fa a l'entrada de població procedent de països no comunitaris. El notable creixement econòmic o la davallada en les xifres d'atur han atret, com en d'altres països del sud d'Europa, població estrangera que busca una millora del nivell i condicions de vida. La magnitud d'aquest fenomen ha generat dues grans preocupacions. D'una banda, el creixement de la

23. Vegeu, per exemple, l'estudi encarregat per Pimec-Sefes presentat l'any 2001 al Simposi Europeu «Falta de mano de obra. Urgencia de cambios legislativos».

24. Per exemple, cal establir quines despeses s'atribueixen als immigrants i conèixer si hi ha alguna restricció a l'accés immediat a determinats serveis públics per part de la població estrangera.

25. S'han realitzat diversos estudis referits, fonamentalment, a l'economia americana i a països de la Unió Europea. En el cas de l'economia espanyola, vegeu, per exemple, Carrasco (1999).

immigració irregular. De l'altra, un cert temor a la competència que aquesta població estrangera pot significar per a determinats llocs de treball.

Les pàgines prèvies han posat de manifest que els possibles efectes econòmics de la immigració estan fortament condicionats per les característiques i condicions en què es troba aquest col·lectiu. Les estadístiques disponibles mostren una població estrangera d'edat mitjana més jove que la de nacionalitat espanyola, amb un relatiu equilibri segons sexes, fortament concentrada pel que fa a zones d'origen, amb un nivell d'estudis similar o superior al de la població autòctona, amb major disponibilitat a la mobilitat geogràfica, una taxa d'activitat superior i amb una major incidència del problema de l'atur. La població estrangera, d'altra banda, treballa majoritàriament en activitats que no requereixen qualificació o especialització, com ara el sector agrari o el servei domèstic.

Atenent aquests trets, i en relació amb l'impacte econòmic de la immigració, cal destacar els punts següents:

- la immigració ha tingut i continuarà tenint una aportació notable al creixement demogràfic i, també, pot contribuir a una certa recuperació de les taxes de natalitat. Ara bé, no pot esperar-se que l'entrada de població estrangera tingui un efecte rellevant a l'hora de frenar o invertir el procés d'envelliment demogràfic de les economies avançades.
- tot i que el nivell formatiu dels estrangers és relativament elevat, el fet que ocupin majoritàriament llocs de treball poc qualificats dificulta l'aprofitament dels guanys de productivitat que un major nivell d'estudis pot suposar.
- la major demanda que implica l'entrada creixent d'immigrants pot afavorir l'augment de la producció i el creixement econòmic.
- pel que fa als llocs de treball sense qualificació, la població estrangera majoritàriament ocupa feines que d'altra manera no serien cobertes per població autòctona. Segons això, no sembla que els efectes nocius de disminució de salaris o augment de l'atur en aquest estrat d'ocupacions hagin de produir-se i, en cas de tenir lloc, serien només a curt termini.
- així mateix, la presència de població estrangera disposada a ocupar aquests llocs de treball pot afavorir la creació d'oferta de treball i, simultàniament, alliberar mà d'obra que pot passar a ocupar llocs de treball caracteritzats per majors nivells de productivitat.
- quant als comptes del sector públic, els ingressos que aquest obté de la població estrangera semblen superar —tot i les limitacions metodològiques d'aquesta anàlisi— les despeses. Aquest superàvit, no obstant, té un efecte molt petit en els comptes globals del sector públic.

Segons això, la població estrangera immigrant ha vingut a cobrir les necessitats de mà d'obra del mercat de treball i no sembla competir, en la major part de casos, amb la població autòctona. El temor a l'augment de l'atur o la disminució dels salaris, arran de l'increment en la mà d'obra disponible, no sembla tenir fonaments, tot i les dificultats per a la seva valoració i quantificació. En tot cas, i com s'ha posat de manifest en diversos estudis empírics, les rigideses del mercat de treball podrien fer que algun d'aquests efectes es produïssin, però serien de petita magnitud i només tindrien lloc a curt termini.

No obstant això, la maximització dels efectes positius de la immigració i la reducció al mínim dels possibles efectes nocius depèn, en gran mesura, de la regulació dels fluxos d'immigrants. En aquest sentit, pot apuntar-se que aquest és el gran punt feble a Espanya i, en general, a bona part dels països de la UE. El fet que Espanya s'hagi trobat amb un canvi de model migratori sobtat, que ha provocat una forta entrada neta de població de l'estranger en un molt curt termini de temps, ha dificultat adoptar les mesures adients per evitar les possibles distorsions que això pugui provocar. Com s'ha vist, aquests darrers anys l'augment de la immigració ha anat acompanyat d'un notable creixement dels estrangers en situació irregular. La definició d'una política d'immigració adequada passa a ser, doncs, l'aspecte clau. I no tan sols a Espanya, també al conjunt de països de la UE. És més, la regulació de la política d'immigració no pot dur-se a terme a Espanya

de manera aïllada de la resta de la UE. L'avenç en el consens respecte a la regulació comunitària de la immigració ha de ser un primer pas ineludible. D'altra banda, la normativa espanyola s'ha preocupat més per establir una regulació de l'entrada de nous immigrants que per buscar les mesures que permetin la integració d'aquells que ja estaven residint en territori espanyol en situació irregular. Els diversos processos de regularització extraordinària han estat els mecanismes aplicats per legalitzar part d'aquest col·lectiu. Aquesta, però, no constitueix una solució eficient al problema de la immigració irregular. En tot cas, només podria ser una solució transitòria sempre que la regulació existent fes possible la canalització adequada de l'entrada d'immigrants.

Bibliografia

- ARANGO, J. (2003). «Europa una sociedad multicultural en el siglo XXI? El caso de España», *Papeles de Economía Española*, núm. 98.
- BORJAS, G. (1995). «The economic benefits from immigration», *Journal of Economic Perspectives*, 9.
- CARRASCO, C. (1999). *Mercados de trabajo: los inmigrantes económicos*, Col·lecció Observatorio Permanente de la Inmigración, núm. 4, MTAS, Madrid.
- CES (2004). *La inmigración y el mercado de trabajo en España*, Col·lecció Informes.
- COPEL, J.; J. C. DUMONT i I. VISCO (2000). «Trends in immigration and economic consequences», OCDE Economics Department Working Papers, núm. 284.
- DOLADO, J.; J. F. JIMENO i R. DUCE (1997). «The effects of migration on the relative demand of skilled vs. unskilled labour: evidence from Spain». CEPR DP. 1476.
- DOLADO, J. J. (2002). «Los nuevos fenómenos migratorios: retos y políticas», dins García-Milà, T. (ed). *Las nuevas fronteras de la política económica en España*, CREI.
- GARCÍA, G. (2001). «L'impacte econòmic de la immigració», *Memòria Econòmica de Catalunya 2001*, Consell de Cambres de Catalunya.
- INE (2003). *La población extranjera en España*.
- IZQUIERDO, A. (Dir.) (2003). *Inmigración: mercado de trabajo y protección social en España*. CES. Col·lecció Estudios núm. 141.
- IZQUIERDO, A.; D. LÓPEZ DE LERA (2003). «El rastro demográfico de la inmigración en España: 1996-2002», *Papeles de Economía Española*, núm. 98.
- MASSÓ, M. F. (2003). «El nuevo marco legal del derecho de extranjería en España. De la inestabilidad legal a la ausencia de una política de inmigración», *Papeles de Economía Española*, núm. 98.
- OCDE (2001). The employment of foreigners: outlook and issues in OECD countries». *Employment Outlook 2001*.
- OCDE (2003). Trends in international migration, Annual report, París.
- PÉREZ-DÍAZ, V.; B. ÁLVAREZ-MIRANDA i C. GONZÁLEZ-ENRÍQUEZ (2001). *Espanya davant la immigració*, Fundació La Caixa, Col·lecció Estudios Sociales, núm. 8.
- PIMEC-SEFES (2001). Simposi Europeu «Falta de mano de obra. Urgencia de cambios legislativos», Barcelona.
- SOLÉ, C. (2001). *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora*, Anthropolos, Barcelona.
- VISCO, I. (2000). «Immigration, development and the labour market», International Conference *Migration: scenarios for the 21st century*. Roma.